

Koopliden en stadspolitiek

Het was de geboorte van de nieuwe tijd. (...)
Ik heb geprobeerd dit uit te drukken in een beeld van de periode als geheel maar ook
in individuele lotgevallen; in een aantal personages aan wie telkens eigen hoofdstukken
zijn gewijd, en die facetten van individuele bewustwording belichamen. (...)
Geen mens kan weten hoe men in die tijd heeft geleefd. Je kunt alleen een algemene
problematiek aangeven, die niets van haar geldigheid verloren hoeft te hebben.
*Hella Haasse over haar roman 'De scharlaken stad'*¹

De grote vergissing der cultuurhistorici is, dat zij denken dat de ideeën die
invloed hebben op groepsgedrag en die afkomstig zijn van Freud, Marx, Marcuse,
Nietsche, Sartre, Rousseau, graaf Coudenhoven-Kalergi het best bestudeerd
kunnen worden bij Freud, Marx enz. Dat is niet juist. Men moet ideeën die invloed
hebben bestuderen in hun werkelijke gedaante. Wat de mensen beïnvloedt is niet
wat Freud gezegd heeft, maar wat zij denken dat Freud gezegd heeft.
*Karel van het Reve over impact van ideologieën*²

We mogen kooplieden niet reduceren tot lid van de koopmansstand.
Vrij naar historicus Willem Frijhoff

How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles
in his nature, which interest him in the fortune of others.
*Openingszin in Theory of moral sentiments van Adam Smith*³

De Geheime Katechismus van een schrander Koopman over de Grote Kunst is
om door de Commercie en eerlijke en eenvoudige Middelen, geoorloofd en
betamelijk voor een Christen, Geld te winnen en Rijk te worden. (No. 12).
*Geciteerd door historicus Hajo Brugmans, uit spectator De Koopman*⁴

De achttiende eeuw is een onvermoede wereld vol vrijheid, levenslust en ondernemingszin.
*Historicus André Hanou over de achttiende eeuw*⁵

Het Nederlandse bestuur groeide uit het merkwaardige huwelijk van particularistische
regententradities en napoleontisch-étatistische centralisatie.
*Politicooloog Hans Daalder over omslag van oude Republiek naar Bataafse Republiek
en vervolgens Koninkrijk der Nederlanden*⁶

Kooplieden en stadspolitiek

Regimewisselingen in Amsterdam (1740-1840)

CEES PAARDEKOOPER

Hilversum
Verloren
2022

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van Stichting Daendels, Stichting Professor Van Winter Fonds, J.E. Jurriaanse Stichting, Stichting Het Nuyens Fonds, Hendrik Mullerfonds, Gravin Van Bylandt Stichting, Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm, Kattendijke/Drucker Stichting en Dr. C. Louise Thijssen-Schoute Stichting.

**Stichting
Professor van Winter
Fonds**

J.E. Jurriaanse Stichting

**Hendrik
Muller
fonds**

 **GRAVIN VAN BYLANDT
STICHTING**

BOEKENFONDS

Afbeelding op het omslag:

Afbeelding van 's Lands Magazijn, Timmerwerf, Dok en Oorlogschepen. Beschrijving IJgracht, later Prins Hendrikkade 176-190 met links 's Lands Zeemagazijn en op de achtergrond de Oosterkerk. Datering voorstelling: 1720-1730
Stadsarchief Amsterdam

© 2022 Cees Paardekooper
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789087049546

Omslagontwerp Rombus/Tanja Stropsma, Hilversum
Opmaak Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

INHOUD

Proloog	9
Zes Ygrachtmannen van(af) het tweede plan	9
Zes portretten	11
Inleiding. De vraag gesteld	14
Regimewisselingen in de achttiende eeuw	14
Ygracht, woon- en werkkade van kooplieden	19
Amsterdamse koopliedenstand gepositioneerd	25
Het koopmansfamilisme als collectief narratief	34
Centrale vraag, deelvragen en hypothesen	42
EPISODE I	
KOOPMAN JAN AGGES SCHOLTEN VAN ASCHAT (1690-1772)	
ORANJEVURIGE MAN	
1 Ambitieuze familieman	47
1.1 Grootvader Jan Agges van de Ygracht	47
1.2 Duitse en Franse komaf	49
1.3 Ondernemend, familiaal en sociabel	50
1.4 Orangistische koopman die ook regent wilde zijn	55
2 Oranje aan de macht, Scholten in stedelijke regering	58
2.1 Oorlogsdreiging	58
2.2 Monopolie stedelijke oligarchie beëindigen	60
3 Steunpilaar van het stadhoudelijk bewind	62
3.1 Kapitein in schutterij tijdens herstel stadhouderschap	62
3.2 Vertrouwing van Stadhouder tijdens opstand der Doelisten	66
3.3 Als Achtenveertiger in vroedschap: strijd om vrije krijgsraad	82
3.4 Raadslid, schepen en bewindhebber; toch politiek gemarginaliseerd	93
4 Oranjevurig gedrag	97
4.1 Op kritieke momenten niet getemperd	97

EPISODE 2**KOOPMAN EN KUNSTVERZAMELAAR GERRIT BRAAMCAMP (1699-1771)
EIGENZINNIG MAN VAN KATHOLIEKEN HUIZE**

5	Op eigen kracht	101
5.1	‘daar de Saphijrberg in den Gevel staat’	101
5.2	Jeugdijaren in getroebleerde Hollandse Missie	102
5.3	Aanzien verwerven	107
5.4	Eigenzinnig koopman wordt collectioneur	109
6	Buiten de politiek blijven	113
6.1	Expansie tijdens Zevenjarige Oorlog (1756-1763)	113
6.2	Stedelijke regering buiten koophandel houden	116
7	Invloedrijk door afhankelijkheden te organiseren	119
7.1	Ondernemer met interconfessioneel en internationaal netwerk	119
7.2	Profijttrekker Surinaamse plantage-economie	122
7.3	Belegger in onroerend goed	126
7.4	Invloedrijk kunstverzamelaar en mecenas	129
7.5	Kunsthistorische nalatenschap	135
8	Vermeende belangeloosheid als strategie	139
8.1	Politiek absent, toch invloedrijk	139

EPISODE 3**VOC-MAN GUILLELMUS TITSINGH (1733-1805)
GEWILD, MAAR OMSTREDEN ADVISEUR VAN ALLE PARTIJSCHAPPEN**

9	voc-man	143
9.1	Kweekschool aan de Ystroom	143
9.2	Carrièreswitch	144
9.3	Deskundigheid als wapen	147
9.4	voc-beambte en koopman	150
10	Zeevaartnatie versterken	153
10.1	Vierde Zeeoorlog (1780-1784)	153
10.2	Partijen mobiliseren voor zeevarende natie	155
11	Radicaal opkomen voor zeevarende natie	157
11.1	Initiatiefnemer Kweekschool voor de Zeevaart	157
11.2	Lobbyist voor zeevarende natie	160
11.3	Aan de zijlijn in patriotse vertoogstrijd	163
11.4	Partijloos tijdens Kleine Burgeroorlog (1785-1787)	169
11.5	Strategie die herpositionering voc bepleit	190
12	Tegenbewegen door gezaghebbende deskundigheid	194
12.1	Niet altijd gematigde inzet en soms capricieus optreden	194

EPISODE 4**PATRIOTSE KOOPMAN PAULUS VAN DRIEST (1751-1802)
BRAVE REPRESENTANT VAN HET VOLK VAN AMSTERDAM**

13	Gereformeerd koopman	199
	13.1 'hegt, sterk en weldoortimmerd koopmanshuis'	199
	13.2 Brabantse komaf	199
	13.3 Ondernemende sociale stijgers	200
	13.4 Hoogburgerlijke koopman	205
14	Braaf Bataafs bestuur moet positie koopstad versterken	208
	14.1 Bataafs vertoog in wording na de Kleine Burgeroorlog	208
	14.2 Volksregering, maar wel bij representatie	212
15	Schoorvoetend optreden in de stedelijke regering	216
	15.1 Koopman en Bataafs burger in (pre-)revolutionaire tijden	216
	15.2 Provisioneel Representant in gepolitiseerd krachtenveld	221
	15.3 Kandidaat tegen wil en dank	231
	15.4 Representant in deeltijd van het Volk van Amsterdam	235
16	Meedoen in de bestuurlijke marge	245
	16.1 Gematigd en getemperd	245

EPISODE 5**KATHOLIEKE KOOPMAN PETRUS PAULUS CHARLÉ (1776-1851)
REGIMERESISTENT BESTUURDER**

17	Katholiek-aristocratisch koopman	249
	17.1 Vlaamse immigrantenfamilie op Rapenburg	250
	17.2 Katholiek familieleven binnen en buiten Amsterdam	256
	17.3 Huwelijksstrategie dochter Jenny	256
	17.4 Katholiek-aristocratische koopman	259
18	Politieke gelijkstelling voor katholieken	261
	18.1 Frans imperialisme als voedingsbodem voor nationale eenwording	261
	18.2 Katholieke gelijkstelling	263
19	Pragmatische bestuurder in deeltijd	267
	19.1 Vader Paulus, katholiek representant van het eerste Bataafse uur	267
	19.2 Stadsbestuurder in turbulente Bataafse jaren (1797-1806)	275
	19.3 Wethouder en adjoint du maire tijdens Napoleontisch bewind	288
	19.4 Waarnemend burgemeester tijdens laatste Napoleontische dagen	296
	19.5 Terug naar tweede plan	315
20	Meebewegen om politiek gelijkwaardig te zijn	318
	20.1 Wendbaar bestuurder	318

EPISODE 6**KOOPMAN EN ONDERNEMER ARENT KROOK VAN HARPEN (1795-1855)
LOBBYIST VOOR AMSTERDAMSE KOOPLIEDEN**

21	Koopman onder koning Willem I	323
21.1	Daar aan de Ystroom	323
21.2	Twee koopmansgeslachten verenigd	324
21.3	Versterken aanzien familie	327
21.4	Handelskapitalistische koopman	332
22	De staat op afstand, maar er wel van profiteren	334
22.1	Na nederlaag Napoleon, Willem I nationaliseert	334
22.2	Het belang van de koopman-ondernemer	340
23	Lobbyen in de politieke gremia	345
23.1	Absente burger	345
23.2	Secretaris Nieuwe Handel-Sociëteit	347
23.3	Financier en eigenaar van plantages	350
23.4	Rekestrant voor behoud slavernij	355
24	Politiek tegenbewegen als het moet	362
24.1	Lobbyist indien nodig	362
	Uitleiding. De vraag beantwoord	364
	Het koopmansfamilisme van de zes mannen	365
	Gematigde politieke inzet, maar niet altijd	376
	‘Braav’ optreden, maar niet altijd	384
	Het koopmansfamilisme doet er toe, maar met mate	386
	Historiografische kanttekeningen bij het koopmansfamilisme	390
	Uitzicht op voormalige Ygracht	392
	Nawoord	396
	Gebruikte afkortingen	398
	Archieven en websites	399
	Lijst van afbeeldingen	401
	Lijst van figuren	402
	Noten	403
	Bronnen zes hoofdpersonen	449
	Literatuur	452
	Register	473

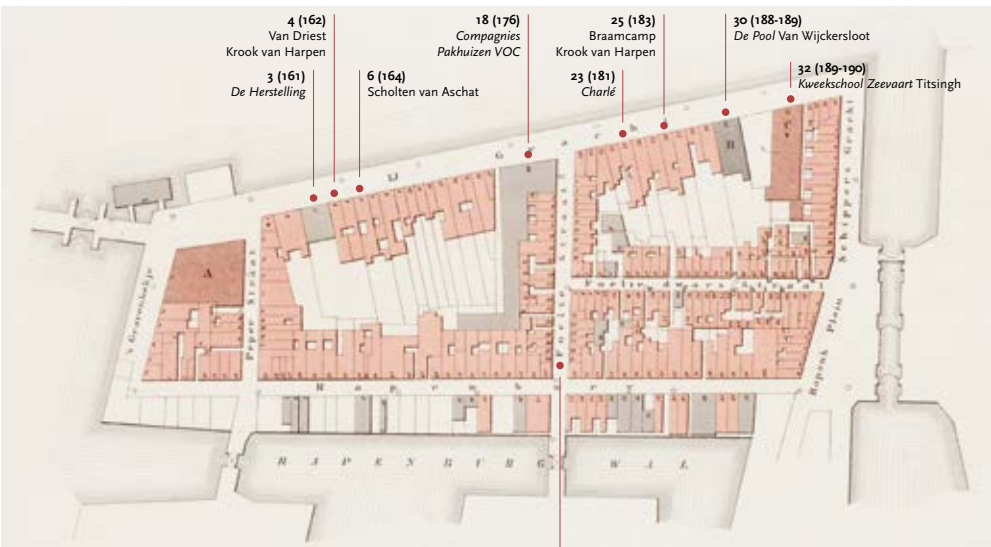
PROLOOG

ZES YGRACHTMANNEN VAN(AF) HET TWEDE PLAN

In de achttiende eeuw waren de kooplieden in Amsterdam, politiek gezien, mannen van het tweede plan.¹ De meesten hadden geen ambitie om politiek actief te zijn; ze wilden geen regent, representant of bestuurder zijn. En ze waren allesbehalve een ideoloog, volks-tribuun of revolutionair. Toch betraden ze af en toe het toneel van de politieke macht in de koopstad. Vanaf het tweede plan betraden ze dan met hulp van partijgeschappen, lobbygroepen of individueel de politieke arena. Meestal gematigd qua politieke inzet, maar lang niet altijd bedaard en getemperd in optreden kwamen ze op voor hun rechten en belangen, en voor die van anderen. Ze eisten meer vrijheid en handelingsruimte om als koopman, pater familias, gelovige, stadsbewoner en bestuurder van stedelijke instellingen hun verantwoordelijkheid te kunnen nemen, ook als dat ten koste ging van de politieke macht van het regentenpatriciaat en het stadhoudelijk bewind, en van de monopoliepositie van de calvinistische kerk.² In deze *age of democratic revolutions* wilden zij daarom soms een wisseling van het politieke regime van de stad en de republiek.³ Hierdoor raakten ze – de een meer dan de ander – betrokken bij revoltes, revoluties en staatsgrepen, en daarmee ook bij processen van democratisering. Ze werden dan – veelal kortstondig – rekestrant, burgergecommiteerde, geconstitueerde, representant of bestuurder, en zelfs *adjoint du maire* in de Franse tijd. Op die momenten werden ze mannen met ook een politieke geschiedenis.⁴ Zes van deze mannen woonden en werkten aan de Amsterdamse Ygracht, sinds 1879 onderdeel van de Prins Hendrikkade.⁵

Afb. 1 Plattegrond Amsterdam.

Afb. 2 Ygracht: nummers 1 tot 38; Prins Hendrikkade 159 tot 190.

ZES PORTRETTE

EPISODE I JAN AGGES SCHOLTEN VAN ASCHAT (1690-1772)⁶

Koopman, tabakspinder, schepen en bewindhebber van de voc. Hij stond in kringen van regentenfamilies bekend als een Oranjevurige carrièrejager.⁷

Als kapitein van de schutterij speelde hij ten tijde van de Doelistenbeweging van 1748 een opmerkelijke rol, mede vanwege zijn uitstekende relaties met de stadhouderlijke familie. Na de wetsverzetting van 1748 stond hij te boek als een ‘Achtenveertiger’.⁸

Afb. 3 Groepsportret Oppercommissarissen der Walen. Linker persoon is Jan Agges Scholten; naast hem Jacob du Peyrou, de vader van zijn schoonzoon.

EPISODE 2 GERRIT BRAAMCAMP (1699-1771)⁹

Afb. 4 Portret Gerrit Braamcamp.

Katholieke koopman. Als eminent collectionneur en mecenas had hij groot aanzien binnen én buiten Amsterdam. Hij had ‘goud uit hout gepuurd’ en stond op nummer 63 in de top 250 van rijkste personen van de achttiende eeuw met een vermogen van f 1.1 miljoen.¹⁰ Elisabeth Clumper was zijn echtgenote. Haar nicht trouwde met de grootvader van Petrus Paulus Charlé – de hoofdpersoon in episode Vijf. Braamcamp koesterde goede contacten met regentenfamilies en het stadhouderlijk hof.

EPISODE 3 GUILLELMUS TITSINGH (1733-1805)¹¹

Afb. 5 Portret Guillelmus Titsingh.

voc-man. Hij stond aan de wieg van de Kweekschool voor de Zeevaart. Hij was een belangenbehartiger pur sang van de voc en de Amsterdamse koopliedenstand. Hij manoeuvreerde daarvoor tussen alle politieke partijschappen door. Hij werd tot zijn eigen verrassing na de Bataafse Omwenteling in 1795 gekozen tot Provisioneel Representant van het Bataafse Volk van Amsterdam.

EPISODE 4 PAULUS VAN DRIEST (1751-1802)¹²

Gereformeerd koopman en plantagehouder in Berbice, en vanaf 1796 consul van Ligurië. Eind jaren tachtig was hij lid van het patriots genootschap Doctrina et Amicitia. In het Eerste Jaar van de Bataafse Vrijheid werd hij gekozen tot Representant van het Bataafse Volk van Amsterdam. Met een sjerp om nam hij de huldeblijken van het samengekomen volk op het Plein der Revolutie – de Dam – in ontvangst.

Afb. 6 Portret dochter Catharina Paulina van Driest met echtgenoot Johannes Stephanus Kleinpenning.

EPISODE 5 PETRUS PAULUS CHARLÉ (1771-1851)¹³

Katholieke aristocraat van Vlaamse afkomst.

Koopman en bankier. Hij was een sleutelpersoon in een nationaal en internationaal netwerk van katholieke kooplieden. Na de Bataafse revolutie kreeg hij toegang tot de politieke en bestuurlijke ambten in Amsterdam. Hij doorstond alle omwentelingen en staatsgrepen. Hij deed als *adjoint du maire* in de novemberdagen van 1813, toen het Napoleontisch regime bezweek, pogingen om de orde in de stad te handhaven en een rustige en legale regime-wisseling te bewerkstelligen.

Afb. 7 Portret Petrus Paulus Charlé.

EPISODE 6 AREND KROOK VAN HARPEN (1795-1855)¹⁴

Veelzijdig koopman, ondernemer, en plantagehouder in de West. De orangistische families Van Harpen en Krook behoorden in de achttiende eeuw tot de Amsterdamse bovenlaag, maar maakten geen deel uit van de stedelijke regering. Hij werd de eerste Krook van Harpen en was als ondernemer actief in bedrijfstakken die allengs industrialiseerden. Als een voorman van de Amsterdamse koopliedenlobby probeerde hij Koning Willem I te bewegen om de rechten van de plantagehouders ook na de afschaffing van de slavernij te blijven erkennen.

Afb. 8 Portret vader A.L. van Harpen.

INLEIDING

De vraag gesteld

REGIMEWISSELINGEN IN DE ACHTTIENDE EEUW

De achttiende eeuw was in de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën een tijdvak van vele beroertes, revoltes, revoluties, (burger-)oorlogen en staatsgrepen. Na de Bataafse Omwenteling van 1795 – die Omwenteling werd genoemd – kwam er een nieuw regime aan de macht; dat wil zeggen een nieuwe alliantie van partijenschappen en maatschappelijke bewegingen.¹ Dit bewind introduceerde een geheel nieuwe regeringswijze, afwisselend aristodemocratie en volksregering bij representatie genoemd. Deze regeringswijze werd vervlochten met een nieuwe staatsvorm, de ene en ondeelbare Bataafse Republiek.² Ook de bestuurlijke inrichting van de staat bleef niet ongemoeid; de institutionele scheiding der machten – de trias politica³ – kreeg enige constitutionele grondslag; de machten werden van elkaar gescheiden, maar van een evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht was geen sprake.⁴ Deze drie transities gingen gepaard met ingrijpende veranderingen in de aard en intensiteit van de rol van de verschillende bestuursorganen in de (stedelijke) samenleving.

In de twee decennia die volgden op de Bataafse Omwenteling, vonden er opnieuw staatsgrepen plaats. Andere regimes grepen de politieke macht. Zij wijzigden de regeringswijze, de staatsvorm, het arrangement van de scheiding der machten en ook de vervlechtingen tussen staat en (stedelijke) samenleving. Het politieke stelsel, het samenstel van deze vier dimensies, kreeg hierdoor opnieuw een andere invulling. Pas met de komst van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 kwamen het politieke stelsel en het politieke regime in een meer stabiel vaarwater, tot 1848. Deze regimewisselingen in het politieke stelsel geven een intrigerend overzicht van deze roerige periode. Specifiek interessant is de vraag wat de betrokkenheid van Amsterdamse kooplieden bij deze regimewisselingen is geweest. Hiervoor is het wel nodig de vier dimensies van het politieke stelsel te omschrijven en van een toelichting te voorzien.

STAATSVORMING: ÉÉN EN ONDEELBAAR ALS INZET VAN POLITIEKE STRIJD

De staat is een conglomeraat van instituties die het politieke machtscentrum binnen een begrensde territoriale overlevingseenheid vormen. Dit conglomeraat heeft – in aanleg – het georganiseerde geweld weten te ‘kazernereren’.⁵ Hierdoor heeft ze – wederom in aanleg – ook het monopolie over de rechtspraak en de belastingen.⁶ In aanleg, omdat de geschiedenis leert dat staatsvorming een continu proces is en de verhoudingen tussen de verschillende organen van de staat allesbehalve statisch zijn.⁷ Een staat kan bovendien uiteenvallen in

meerdere staten; staten kunnen ook integreren door een nieuwe staat te vormen. Zo was de Republiek van de Zeven Provinciën in de achttiende eeuw een staatkundige (con-)federatie waarbinnen de politieke ruimte van de gewesten en de steden ten opzichte van de Generaliteit groot was; de Generaliteit was het conglomeraat van centrale bestuursorganen van de Republiek.⁸ Amsterdam had zoveel privileges dat het zich met recht een stadstaat noemde.⁹ Met haar schutterij had ze immers een eigen gewelddapparaat; ook het belastingmonopolie was goeddeels in haar handen en ze was gerechtigd haar eigen bestuur, rechtspraak en zorgtaken te organiseren. Burgerschap was een plaatselijke instelling; het zijn van poorter was gekoppeld aan de stad en niet aan de Generaliteit.¹⁰ De muren en wallen markeerden ook de politieke en militaire stadsgrenzen. Hierbinnen gedroegen de meesters van de burg – de burgemeesters – zich als Yvorsten.¹¹

De term *één en ondeelbaar* is een begrip dat eind jaren tachtig van de achttiende eeuw in zwang is gekomen.¹² Het was een politiek-ideologische poging om de gewenste staatsvorm te typeren en contrasteerde met wat particularistisch en ‘foederaal’ werd genoemd.¹³ Uiteindelijk is de karakteristiek één en ondeelbaar een constante geworden in het proces van staatsvorming in de Noordelijke Nederlanden, waardoor ook het burgerschap na de Bataafse Omwenteling werd genationaliseerd en het stedelijk poorterschap erodeerde. In 1857 noteerde de historicus Robert Fruin daarom over de Bataafse revolutie: ‘voor niet één staat mischien is de grote omwenteling zo radicaal geweest als voor die der Verenigde Nederlanden.’¹⁴

REGERINGSWIJZE: ARISTODEMOCRATIE ALS INZET VAN POLITIEKE STRIJD

Een regeringswijze is de manier waarmee binnen een (stad-)staat de politieke heerschappij is geconstitueerd en geïnstitueerd.¹⁵ Tot ver in de achttiende eeuw had Amsterdam een oligarchische regeringsvorm: de macht was in handen van een klein aantal regentenfamilies, die zichzelf beschouwden als de meest aanzienlijken; zij voelden zich gerechtigd de stad te besturen en gedroegen zich als een ‘familieregering’.¹⁶ Deze zelfbenoemde Yvorsten onderhielden een complexe relatie met het stadhoudelijk hof. Strijd, samenwerking en elkaar ontlopen wisselden elkaar af. Daarnaast werden ze regelmatig uitgedaagd door stedelijke partijenschappen en bewegingen die invloed en enige controle wilden hebben op de magistratuur; vanaf de jaren tachtig wilden ze zelfs deel uitmaken van het stedelijke bewind.

Hiertoe werden alternatieven geformuleerd voor de regeringswijze van het heersende regentenpatriciaat. Allengs werd de aristodemocratie een wenkend perspectief.¹⁷ Deze regeringswijze is in 1787 voor het eerst verwoord in het ‘Plan ener aristodemocratische constitutie’, opgesteld door een groep patriotse, vaderlandse regenten.¹⁸ Tien jaar later kregen deze ideeën een plaats in de allereerste Staatsregeling van 1797; hierin werd de volksregering bij vertegenwoordiging geconstitueerd.¹⁹ Grote groepen burgers kregen het actieve en passieve kiesrecht. Ze werden bovendien in de gelegenheid gesteld om in referenda een oordeel uit te spreken over (concept) besluiten van de regering.

De patriotse hoogleraar Johan Luzac (1746-1807)²⁰ noemde de aristodemocratie een gemengde regeringsvorm: het volk regeert met bestuurders die het zelf heeft uitverkoren, maar die hebben wel een eigen mandaat.²¹ Begin jaren negentig herformuleerde Samuel Wiselius (1769-1845), één van de Bataafse leiders, dit concept.²² Hij noemde het een indirecte demo-

cratie en ook een verkiesbare aristocratie; de soevereiniteit van het volk mocht niet worden overgedragen aan de gekozen vertegenwoordigers. De contemporaine auteurs waren het erover eens dat het aan wijze, moreel hoogstaande burgerrepresentanten was om de stad en het land goed te besturen; hun kwaliteit was essentieel.²³ Deze mannen vormden daarmee een nieuwe electieve aristocratie, niet 'op grond van geboorte maar van karakter'.²⁴

In 1806 was nog maar weinig over van de aristodemocratische regeringswijze. Napoleon verordonneerde dat de Republiek een autocratisch koningschap werd. De politieke macht kwam vrijwel ongelimiteerd te liggen bij koning Lodewijk Napoleon.²⁵ Na de Inlijving in 1810 kwam de absolute macht te liggen bij keizer Napoleon. Na het vertrek van de Fransen in 1813 werd Nederland een koninkrijk met een autocratische regeringswijze die weliswaar constitutioneel werd verankerd en institutioneel vormgegeven; door de bestuursstijl van koning Willem I was er echter sprake van 'een uitholling van de constitutioneel verankerde grondrechten'.²⁶

BESTUURSORGANEN: TRIAS POLITICA INZET VAN POLITIEKE STRIJD

Ongeacht welke staatsvorm en regeringswijze zijn er altijd bestuursorganen die beslissingen nemen, maatregelen treffen en die (laten) uitvoeren en ook handhaven. Na elke omwenteling kwam het bestuurlijke proces weer op gang in een vast stramien van agenderen, delibereren, besluiten nemen, uitvoeren en handhaven.²⁷ Allengs werd daarbij de scheiding van de drie machten inzet van politieke strijd.²⁸ Controle op de bestuursorganen was immers geen vanzelfsprekendheid en er was evenmin een heldere taakverdeling tussen de wetgevers en de uitvoerders.

Tot 1795 was er in Amsterdam een diffuse verdeling van bevoegdheden tussen de vroedschap, burgemeesters en schepenen. Na de Bataafse Omwenteling was er aanvankelijk een ongedeeld bestuur: de representanten van het Volk van Amsterdam hadden politieke, bestuurlijke en uitvoerende taken. Daarna werd er een serieuze poging gedaan om de drie machten grondwettelijk en organiek te scheiden en de Republiek een rechtstatelijke grondslag te geven. De burgerrechten kregen een prominente plaats in de Staatsregeling van 1798 en er werd een voorzichtige stap gezet op weg naar een gelijkwaardige en onafhankelijke rechterlijke macht. Al gauw trok het zogenoemde Uitvoerend Bewind de politieke macht naar zich toe waardoor de invoering van de trias politica stagneerde.²⁹ Na de Inlijving in 1810 kwam de politieke macht in de vaste handen van de Keizer; van een serieuze scheiding der machten was geen sprake meer. Onder koning Willem I kreeg de trias politica geen beginselvaste uitwerking; de democratische rechtsstaat lag nog in de toekomst verborgen.

(STEDELIJKE) OVERHEIDSINTERVENTIE INZET VAN POLITIEKE STRIJD

Ook over de rolname van het overheidsbestuur in de (stedelijke) samenleving werd vanaf de jaren tachtig in de achttiende eeuw een levendig dispuut gevoerd over de vraag hoeveel greep de politiek-bestuurlijke organen zouden moeten hebben op de burgerlijke samenleving.³⁰ De privileges en soms ook het bestaansrecht van de trotse en zelfbewuste gilden, burgerschutterijen ('schuttengilden') en kerkelijke instellingen, maar ook van corporaties als